

kých okamžicích; mediální obraz muzea; výstavní činnost ve vztahu k veřejnosti; každodenní život instituce. Názvy kapitol jsou formulovány obrazně, spíše se zřetelem k širší čtenářské veřejnosti než k vědeckému publiku, ale jsou většinou přiléhavé.

Výklad o podstatných stránkách dějin Národního muzea doplňují dvoustránkové medailony 36 osobností spjatých s muzeem. Jsou to biografická hesla doplněná kritickým hodnocením a zařazená do kontextu dějin instituce, částečně i obecného kulturního vývoje. Některá z nich jsou důležitá i pro dějiny historiografie (Aleš Chalupa, Zdeněk Nejedlý, Emanuela Nohejlová-Prátová, Josef Volf, Čeněk Zíbrt a další). Jejich předností je jednak vytěžení nových poznatků z Archivu Národního muzea, jednak snaha o vystižení povahových zvláštností a skrytých stránek osudu vybraných muzejních pracovníků. Tyto medailony nebude možné pominout ani při sledování českého dějepisectví, ani při práci na Biografickém slovníku českých zemí.

Zajímavě komponovaná kniha stojí na pomezí striktně vědecké práce, v tomto případě podložené skutečně důkladným archivním výzkumem, a velmi sdělným výkladem se zřetelným popularizačním posláním. Uzavírá ji důkladný seznam pramenů, samostatně vyčleněný soupis písemností legislativní povahy, bibliografie a rozsáhlý anglický souhrn. Zvláštní hodnotu má bohatá a tematicky pestrá obrazová příloha, která čerpá z nepřeberných zdrojů muzejního archivu. Snímky vážně poškozené novorenesanční budovy z května 1945 a ze srpna 1968 podávají výmluvné svědectví o jedinečné symbolice pražského Národního muzea v rozporuplných, někdy tragických, jindy nadějných proměnách 20. století.

Jaroslav Pánek

Ladislav VRTEL

Štátne symboly v rokoch 1938–1945: Česko-Slovensko, Slovensko, Protektorát Čechy a Morava, Podkarpatská Rus
Bratislava, VEDA – vydavateľstvo SAV
2020, 311 s., ISBN 978-80-224-1835-5.

Práce slovenského heraldika, archiváře a historika Ladislava Vrtele sleduje se značně širokým, a přesto uceleným pohledem stopu, kterou ve státní symbolice zanechalo období fašismu na Slovensku a nacistické okupace českých zemí. V této pro Čechy i Slováky nelehké době stálo před znalci tvorby a popisu erbovních znamení mnoho výzev. S každou změnou státoprávního uspořádání totiž vyvstávala potřeba přijmout nové státní symboly. *Štátne symboly v rokoch 1938–1945* se týkají symbolů vizuálních, tedy státních znaků a vlajek, přičemž autor knihy je v současnosti jejich nejrenomovanějším slovenským znalcem.¹

Heraldika sice není jediným ani stěžejním či vševypovídajícím zrcadlem poměrů dané doby, je však příkladem, který srozumitelně vystihuje potíže, s nimiž se nová vláda musely vyrovnat. Podle autorem parafrazovaného anglického heraldika Anthonyho Wagnera představuje heraldika „nejen svérázný stenografický koncentrovaný záznam historie, ale i politiky“ (s. 8).

V období překotných změn v atmosféře počínající druhé světové války musely nejen klerofašistické Slovensko a Protektorát Čechy a Morava, ale nakrátko i samostatná

1 L. VRTEL, *Na troch vřškoch biely kríž*, Bratislava 1990; TÝŽ, *Osem storočí slovenskej heraldiky*, Martin 1999; TÝŽ, *Heraldický katechizmus*, Bratislava 2012; TÝŽ, *Heraldické symboly*, Bratislava 2014; TÝŽ, *Štátne symboly Slovenskej republiky*, Bratislava 2010.

Karpatská Ukrajina (byť její krátkou, v podstatě jen několik hodin trvající samostatnost ukončil vpád vojsk horthyovského Maďarska) přirozeně řešit kromě nové měny, ustavení vládních orgánů a dalších náležitostí státního aparátu také otázku nových státních symbolů. Na nich coby vizuální reprezentaci země v zahraničí i před vlastním obyvatelstvem je zřetelně vidět, že nové režimy v obou zemích chtěly stejně jako všechny jiné státy skrze své oficiální symboly deklarovat suverenitu a územní nároky v historicko-právním kontextu vlastní existence, zároveň se však musely smířit s reálnou politickou situací rozdílnou oproti ideálním představám o svrchovanosti nad nyní ztraceným územím.

Návrhy na úpravu státních symbolů prezentuje Ladislav Vrteř jako citlivé politické téma doby: navrhovatelé předložených alternativních verzí státních symbolů se pokoušeli heraldicky potvrdit, ovlivnit nebo upravit aktuální politickou konstelaci potvrzovanou právě státními symboly, zejména státním znakem. Všechny autorem představené návrhy vzhledu státních symbolů jsou v tomto světle ukázkou, že za každou, byť drobnou změnou v pořadí jednotlivých polí znaku stály různé argumenty a požadavky názorových skupin, např. Slováků ohledně otázky postavení jednotlivých historických zemí v rámci republiky. Výběr mezi několika alternativami proto nebyl banální záležitostí, jak by se mohlo zdát.

Výsledná podoba byla předmětem dlouhých diskusí, neboť jejími aktéry byla vnímána jako určující potvrzení politických poměrů, které tak mohli právě skrze debatu o státních symbolech ovlivnit podle svých představ. Ať už přijaté či zamítnuté, všechny varianty podoby státních symbolů

jsou z pohledu Ladislava Vrteřa zřetelným odrazem veřejného dění v zásadních okamžicích moderní historie Slováků i Čechů.

Stěžejní částí knihy je obrazová příloha, vůči které výkladová část na začátku publikace plní roli jakéhosi uvedení do kontextu. Společně s přílohou textovou (zejména ústavní normy a prováděcí nařízení ohledně státních symbolů) tvoří velmi zajímavý výběr zvažovaných variant i definitivních provedení státních symbolů nejen v období let 1938–1945. Všechna vyobrazení znaků či vlajek jsou důkazem o autorově pečlivé práci s archivními prameny, o čemž svědčí mimo jiné detailní popis každého z nich. Množství kvalitně zpracovaných a podrobně popsaných obrazových dokumentů je vzhledem k tomu, že se autor věnuje také československým a protektorátním symbolům, lákadlem i pro českého čtenáře. Autor v obrazové příloze představuje veřejnosti neznámé návrhy státních symbolů z fondů Slovenského národního archivu, Národního archivu v Praze a Státního archivu v Bratislavě.

Ve výkladové části autor konkrétně ukazuje, proč se o některých, z dnešního pohledu až kuriózních, a nakonec zamítnutých návrzích reálně uvažovalo.² Není opomenuto ani obecně známější pozadí vzniku některých oficiálních symbolů. Kniha se nezabývá pouze válečným obdobím. V první kapitole se mluví o vzniku předcházejících československých státních symbolů, ve stěžejní druhé části knihy o symbolice z let

2 Viz návrh z roku 1938 od předchozích heraldických znamení zcela odlišné symboliky s modrou svatováclavskou plamennou orlicí pro reflektování rovnosti všech nyní autonomních zemí Československa (L. VRTEŘ, *Státní symboly v letech 1938–1945*, s. 136–147).

1938–1945 jsou zahrnuty kromě Protektorátu také krátká epizoda druhé republiky, autonomie Slovenské krajiny a Zakarpatí včetně jejich následné samostatnosti. Navazuje výklad o spontánně používaných znameních československého zahraničního odboje a Slovenského národního povstání. Do druhé kapitoly rovněž spadá stručný dovětek o poválečné situaci třetí republiky a proměně státních symbolů se vznikem ČSSR.

Práce se na 80 stranách snaží pokrýt proměny let 1914 až 1960, pro podrobnosti tedy mnoho místa nezbyvá. Textová část působí jen jako do souvislosti uvádějící doplnění obrazové přílohy. Není to výklad, nýbrž chronologické seznámení s úvahami o změnách státních symbolů a rychlý exkurz československou symbolikou od jejich počátků po přechod země k socialismu. Tím se podobá brožůře Pavla Sedláčka *Symbole republiky: Symbols of the Czech Republic* z roku 2007,³ jiná česká shrnutí změn státní symboliky ale recenzovanou knihu po obsahové stránce přeci jen předčí.⁴

Vzhledem k obsáhlé obrazové příloze a dlouhému časovému úseku, který se snaží publikace pojmout, nezbylo místo na představení možných důvodů výběru konkrétních variant coby oficiálních symbolů v bližších souvislostech. Čtenáři se tak po každé dostane vysvětlení, vystanou mu však

při čtení na mysl otázky po podrobnějším ozřejmění motivace pro rozhodnutí, která padla v otázce státní symboliky. Chybí zejména kontext, který se heraldiky přímo netýká, ačkoliv je nutný pro lepší pochopení důvodů k výběru konkrétního vítězného návrhu znaku či vlajky.

Neznamená to však, že by se Ladislav Vrteř nezabýval jednáními a debatami, které k přijetí nových symbolů vedly, a tím by zcela vynechal konkrétní okolnosti přijetí symboliky a společensko-politický kontext. Zůstává přesto na půli cesty. Heraldické a politické diskuse pouze popisuje a nikoli vysvětluje. Výklad tak působí poněkud „polovičatě“ v pasážích o protektorátní symbolice, symbolice Slovenského štátu a poválečných jednáních či v případě pozice ministra pro Slovensko Vavro Šrobára. Autor sice podrobně uvádí, kdo se zapojil do veřejných nebo jen interních debat a z jaké pozice podával svůj názor na návrhy symbolů. Neodpoví ale, proč daná osoba názor vlastně zastávala – což je stěžejní, pokud by se knize mělo přiznat, že sleduje společenský a politický kontext. Při čtení se tak může zdát, že se jedná o popisné konstatování toho, co se událo, zatímco hlubší pozadí postojů jednotlivých aktérů všech jednání je nutné domýšlet, vyčíst mezi řádky. Ponechat dovysvětlení na čtenáři je ošemetné především tam, kde autor vypovídá o svém osobním pohledu, který však prezentuje jako obecnou pravdu. Na kritických místech se tím dopouští zjednodušení a zkrácení motivů rozhodování o státních symbolech: Jeho tezí je křivda, jež se Slovákům od Čechů podle něj děla prakticky už od první světové války.

Popsaný problém se nikde neukazuje zcela přímo, vzhledem ke stručnosti textu jím jen „prosvítá“. Do ostrého kontrastu se

3 Vydána coby katalog dlouhodobé výstavy Úřadu vlády ČR „Symbole republiky: Pilíře české státnosti“. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/historie-statniho-znaku/sedlack-symboly-katalog.pdf> (27. 6. 2023).

4 Např. Zbyšek SVOBODA, *Česká státní a vojenská symbolika*, Praha 1996 či Pavel SEDLÁČEK, *Česká panovnícká a státní symbolika*, Praha 2002 aj.

zbylým textem vstupuje neduh stručnosti tehdy, jsou-li naopak snad až příliš podrobně popisovány českým čtenářům všeobecně známé souvislosti, byť by to přitom nebylo nutné. Zmínky o mnichovské dohodě (s. 34), Kuratoriu pro výchovu mládeže (s. 50) či pasáž o druhé republice (s. 39–40) působí učebnicovým dojmem. Středoškolský souhrn dat a letopočtů však pouze zaplňuje prostor, kde by v tématu zběhlý čtenář očekával zevrubnější popis politického pozadí debat o změně státní symboliky.

Je ale třeba přiznat, že zatímco v českém prostředí jsou určité okolnosti zakotveny ve veřejném povědomí, nemusí to platit na Slovensku, stejně tak jako realie slovenské bývají cizí Čechům. Lze také omluvit nevy-slovení některých příčin a souvislostí do konce, pakliže má publikace cílit na širokou slovenskou veřejnost, pro kterou některá fakta nemusí být známá. Uvedený symptom se totiž většinou týká odstavců, věnovaných české problematice, zatímco u témat slovenských není tak patrný. Výjimku tvoří pasáž „Rokování o státním znaku“ (s. 80–85). Naopak v podkapitole o symbolech Protektorátu není ani zmíněno jméno Konstantina von Neuratha, který tlačil na protektorátní vládu kvůli zdoluhavému výběru nových symbolů. Právě on měl přitom určit výslednou podobu protektorátní vlajky.

Přes snahu omluvit stručnost knihy tím, že není zacílena na odbornou veřejnost, je však těžké pochopit, proč se jen ve stručnosti zmíní tři pražské dohody (s. 80 a 86). Ty dle předkládaných tvrzení úzce souvisí s pokusem o prosazení slovenského poválečného požadavku na rovné zastoupení Slovenska v malém státním znaku. Dochází tak – a nejen zde – k faktografickému problému, kdy autor jednou předpokládá zna-

losti, které čtenář nemá, zatímco jinde jej v tomto směru podceňuje.

Autor v úvodu říká, že „pro komplexnější pohled na osudy státní symboliky v letech 1938–1945 jsme na úvod knihy zařadili i kapitolu o přecházejícím vývoji československé symboliky“ (s. 10), která předchází druhé kapitole o symbolech používaných za války. Jinak vcelku nadbytečná první kapitola přispívá této komplexnější optice na hlavní výrazné názorové lince, již autor sleduje. Tou jsou marné pokusy o vymezení se představitelů Slovenska vůči pražské vládě, což se výrazně projevovalo i v otázce vzhledu státních symbolů. Téměř celou knihou se proplétá narativ snahy Slováků prosadit se vůči centralismu už od vzniku ČSR. Tímto dojmem působí především závěrečná pasáž o přejímání komunistické symboliky do symbolů československých (s. 88). V tomto ohledu má kniha co říct jako příspěvek k tématu rozdělení federace a vzniku samostatných národních republik.

Autor připomíná, že pocit nerovnosti, který Slováci cítili od nenaplnění dohod o své autonomii v rámci svazku s Čechy, se zřetelně projevoval právě v debatě o státních symbolech a v jejich výsledné podobě, která skutečně rovný vztah mezi oběma národy proklamovala vlastně až v samotném závěru společné existence. Výjimku tvoří jen provizorní symbolika Slovenského národního povstání a krátká doba po osvobození Slovenska, kdy se slovenská symbolika s československou objevovaly společně, dokud se nezačal slovenský znak s modrým trojvrším a dvojitým křížem patriarchů spojovat s projevy klerofašismu a luďáctví. Ačkoliv si zde Ladislav Vrteř opět vystačí jen s dále nerozvinutými tvrzeními, ve kterých lituje prosazování idey čechoslovakismu

a pražského centralismu na úkor slovenské samosprávy, v duchu hlavní myšlenky celé práce, tj. heraldiky jako průzračného a dobře čitelného obrazu politického dění, přináší impuls pro reflexi tehdejších a tím i dnešních vzájemných vztahů také na této rovině.

Štátne symboly v rokoch 1938–1945 působí v kontextu ostatních prací Ladislava Vrteľa jako určité intermezzeo mezi jeho již vydanou nejnovější knihou *Slovenský znak – jeho pôvod a vývoj do roku 1918* z předloňského roku, na niž mají v brzké době navázat *Štátne symboly Československa a Slovenska v rokoch 1918–1993*. Přípravovaná publikace by měla více akcentovat téma čechoslovakismu v problematice státních symbolů s příslibem nahlédnutí do podrobností vývoje státní symboliky. Autor svou novou knihou pokryje vývoj slovenského znaku od jeho prvopočátku až do dnešní doby. Snad obsáhne i širší podrobnosti, pro které v případě *Štátnych symbolov v rokoch 1938–1945* nezbylo místo.

Recenzovaná kniha tak bude možná působit jako „přívazek“ a rozšíření o heraldické dění na české straně. Ačkoliv v jejím případě nelze aspirovat na podání politického komentáře, kvůli množství zajímavých návrhů alternativního vzhledu českých a slovenských státních symbolů v obsáhlé obrazové příloze i pro kvalitní vyvedení bohatého obrazového materiálu a zdařilé grafické zpracování celé knihy je Vrteľova kniha zajímavým rozšířením obzoru pro slovenského i českého čtenáře.

Alexander Koukol

Johannes SCHRÖDER
Waches Gewissen – Aufruf zum Widerstand. Reden und Predigten eines Wehrmachtspfarrers aus sowjetischer Gefangenschaft 1943–1945

Editovali Christiane Godt – Peter Godt – Hartmut Lehmann – Silke Lehmann – Jens-Holger Schjörring.
Göttingen, Wallstein Verlag 2021, 400 s., ISBN 978-3-8353-5024-3.

Práce představuje velmi pečlivě (komentáři a vším pomocným aparátem) vypravenou edici rozhlasových promluv a kázání, která ze sovětského zajetí především k německým vojákům ale také do Německa během druhé světové války pronášel protestanský duchovní, původně vojenský kaplan Wehrmachtu Johannes Schröder (1909–1990). Práce je atraktivní už tím, že pozice zajatců, kteří se dali do služeb válečného úsilí Spojenců, zvláště pak Sovětského svazu, a vystupovali proti Třetí říši, byla i po návratu ze zajetí velmi komplikovaná, ambivalentní.

Rozsáhlé edici předchází předmluva emeritního zemského biskupa Gerharda Ulricha a šedesátistránková biografická část, jejímiž autory jsou Peter a Christiane Godt. Johannes Schröder pocházel ze skromných poměrů, díky svému studijnímu nadání dostal příležitost získat dobré teologické vzdělání v Göttingen a Kielu. V roce 1932 vstoupil do kazatelského semináře v Preetzu. Řadil se k té části evangelických křesťanů, která byla vůči nacistickému režimu kritická (Bekennende Kirche), což mu však nebránilo absolvovat dobrovolně řadu vojenských výcviků. V následných letech působil jako evangelický duchovní na několika místech, než se v roce 1938 sám úspěšně ucházel o pozici vojenského kaplana Wehrmachtu. Jako divizní farář prošel